

שרתי לך סכודניצה....

השריפה

סוף עידן הקפיטליזם בסכודניצה

הימים ימי החורף הראשון אחרי ה"שחרור" של אוקראינה המערבית על ידי "הסובייטים הראשונים", 1939-1941. "הסובייטים השניים" הגיעו עם השחרור האמיתי מדי הנאצים בקיץ 1944.

בוקר מוקדם, אפור, חורף קפוא סביב. לשונות אדומות של אש רוקדות ריקוד פראי סביב תחנת הקמח של סכודניצה. צעקות רמות העירו אותנו משנת בוקר של חורף. אנחנו רצים החוצה, מצטרפים אל אנשי העיירה ההמומים מן המראה האפוקליפטי.

שלג עמוק מכסה את הכל ובתוך השלג, איש קטן, בקושי מבחינים בו, מתרוצץ סביב השריפה, ידיו מתנועעות לכל עבר, צורח צרחות שלל ייאוש. צלילי גיצים מתפוצצים באוויר. אנשים אחדים מנסים לכבות את השריפה בעזרת דליי שלג. ניסיונות מגוחכים. ברור שזו ברכה לבטלה. יתר אנשי העיירה עומדים בדממה ומתבוננים במעלה הגבעה שם עמדה תחנת הקמח המקומית של אהרון (ארון) קומורן.

אנחנו גרנו בקרבת מקום לתחנה, שבין היתר ספקה בתשלום חשמל מן הגנרטור שלה לתושבים, על פי הזמנתם. היינו בין הראשונים אשר החליפו את מנורות הנפט במנורות חשמל בביתנו החדש. פעם בשבוע גם נהגנו להשתמש במקלחת של עובדי התחנה, אותם הכרנו היטב.

בדיעבד, ייתכן שבעל התחנה לא רצה להציל אותה. הימים ימי הסובייטים. סוף-סוף יפסיק להיות בורגני- "בורז'ווי" בעיניהם. אלה תיוגו לעתים קרובות מדי כ"אויבי העם" ונשלחו לסיביר. כל אנשי סכודניצה, שהיו בבעלותם עסקים קטנים, השתדלו להצניע את היותם "קפיטליסטים", רחמנא לצלן. גם אבי החליט למסר לשלטונות את המונית שלנו "בהתנדבות" ואת עצמו – כנהג. באופן אפייני הפכה משפחתנו לידידת משפחתו של מזכיר המפלגה בבוריסלב, ספרו, ושל אשתו היהודייה. ספרו זה הפך לבוס החדש של אבי. לסובייטים זה היה סידור נוח.

עידן חדש הגיע. עולם אחר, שונה, השתלט על אוקראינה המערבית. בתחילה הגיע הצבא בלוי סנקים (מי ראה סנקים בסכודניצה?), חיילים, קצינים.

בעלי החנויות לאורך רחוב פשצ'קי (PASIECZKI) שמחו בתחילה לתנועת הקונים החדשים. אלה רוקנו בתוך שבוע ימים את המדפים ושלמו ב"צ'רבונצים" (CZERWONCY, אדומים). תוך זמן קצר החליפו השלטונות את צ'רבונצים בכסף אחר, כך שאבדו מיידית 90% מערכם. היו אנשים שהזדרזו להסתיר סחורה מתוך התחכמות. כעבור שנתיים קבלו אותה הגרמנים במתנה.

כשביקשו בעלי החנויות לקנות מלאי סחורה חדש, התבררה הסיבה לבהלת הקניות של הסובייטים הלהוטים. השלטונות הבטיחו שסחורה חדשה תגיע תוך זמן קצר, יהיה "המון" סחורה. "בונים כבר אפילו בית חרושת לתפוזים בסכודניצה". מפעם לפעם היו "זורקים" לחנות הקואופרטיב לחם רטוב ודביק, סבון, מי קולון באיכות ירודה, מוצרי קוסמטיקה שלא מן העולם הזה. את יתר המצרכים, ירקות, קמח, חמאה, אפשר היה לרכוש בשוק השחור. ילדיהם של בעלי הקידוח מכרו גפרורים. עם הגיע הקור, "זרקו" השלטונות אל הקואופרטיב "פופאייקי" (FUFAJKI), מעילים אפורים שבטנתם עשויה צמר גפן וגם ולינקי (WALINKI), מגפיים מצמר. גלגלי גומי הפכו לפתע לסחורה מבוקשת. באין ברירה ייצרו מהם סוליות לנעליים.

אבי היה מתלוצץ ואומר, "כעת נוכל לחוש מאושרים יום-יום, אם רק נצליח לעמוד בתור הארוך ולהגיע לחלון בעבור סוכר ולחם". כל דבר אחר הרי לא קונים יותר לפי הצורך, אלא לפי מה שהגיע במקרה באותו יום לקואופרטיב. כל מוצרי הניקיון הפכו יקרים מפז. אני עצמי עמדתי פעם בכפור המקפיא במשך 36 (!) שעות כדי לקנות סבון.

באחת הנסיעות עם הבוס, עבר אבי ליד חנות נעליים לידה השתרך תור באורך של קילומטר. אנשים עמדו שם בתור במשך שבוע (!) כדי לקנות זוג נעליים. הבוס, מזכיר המפלגה, שאל אז את אבי, "אתה לייב מוסיביץ' יהודי חכם, אולי תצליח להסביר לי איך קורה דבר כזה? הרי מדינתנו מייצרת 300 מיליון דוגות נעליים בשנה? לפי הסטטיסטיקה, כל אזרח יכול לקנות לו שני זוגות בשנה. האם זה לא מספיק? למה התורים הארוכים האלה?" אבי ענה לו במשל, "שני איכרים, איוון וסטפן, ישבו בפונדק וכשהם בגילופין החלו להתפלסף. שאל איוון את סטפן, 'יש פרות ויש סוסים. את הפרות שוחטים ואוכלים כל הזמן ובכל זאת הן רבות יותר מן הסוסים, שאותם איש לא הורג, להפך מפנקים אותם ואולי רותמים לעגלות. איך זה?', ענה לו סטפן, 'את הסוסים גונבים לכן מספרם קטן. יש אפילו מקצוע, גנבי סוסים. את הפרות לא גונבים.' היקשה איוון, 'אז איפה המקום בו נמצאים כל הסוסים האלה שגונבים אותם?', ענה סטפן, 'גם שם גונבים אותם.' הביט המזכיר לאבי בעיניו ואמר, "לא ידעתי שהעם הפשוט שלנו כל כך חכם!"

עם זאת, צריך לציין לטובה את ההשכלה בתקופת הסובייטים והכל בחינם. גברים ונשים נרשמו לקורסים, מזכירות, הדפסה, מסגרות, חשמל. גם עבודה הייתה בשפע והיה שינוי משמעותי ברמת האבטלה, בניגוד לתקופה הפולנית, כאשר האבטלה שלטה באחוזים גבוהים. הגאווה על כך שאינך מובטל, גרמה לכך שבבתים רבים החלו לשבח את הסובייטים.

אבל היו גם שינויים נוספים. אי אפשר היה להתחתן, כי כל הנדל"ן הועבר לממשלה ואי אפשר היה לשכור דירה. הפתרון שנמצא היה להתחתן ולגור אצל ההורים. מנהג חדש בא למדינה, שלא כל כך התקבל על דעת הנשים היהודיות, "אז איך זה אצלם בלילה?" וילון מפריד אינו פתרון לקולות הנאהבים. זה היה לקו אדום ובל יעבור באתיקה של הקהילה והפך לנושא ללגלוג ורכילות.

גם התנהגותם של הסובייטים הפכה לנושא רכילות חם. נשותיהם נראו כשהן מרתיחות חלב בכלי אמאיל ששמשו מרקקות במרפאות... נשות הקצינים הופיעו להצגות בכותנות לילה...

נאסרה פעילותן של תנועות פוליטיות ללא יוצא מן הכלל ואת מנהיגיהן הגלו לסיביר. הגיעו קומסורגים (מדריכי קומסומול, תנועת הנוער הקומוניסטית) וכולנו השתדלנו להירשם על מנת לסלק כל חשד על פעילותנו הקודמת, בעיקר הציונית. מפגשים רבים התנהלו, בהם ניסו להעביר אותנו שטיפת מוח. אנשים קבלו את הנאומים ברוח טובה. אהבנו את רעיון האושר שמביא עמו הסוציאליזם. אלא שעד מהרה התברר שלהבטחות אין כל כיסוי. התלהבותנו דעכה והפסקנו ללכת למפגשים ואז הופיעו אגיטאטורים, משכנעים עקשנים, מתסיסים-נודניקים, אשר הכריחו אותנו להגיע "בהתנדבות".

חיי החברה נעשו אפורים, ללא סקי, ללא המסיבות הישנות. היו "טנצי" (ערבי ריקודים) עם תזמורת צבאית ולפעמים גם אקורדיון. בקיץ הם אפילו נערכו על משטחים מרוצפים בחוץ. אך הרוח הטובה, החמימה נעלמה. גברים היו נגשים לאחר התלבטויות רבות אל הבחורות, שהיו עומדות לאורך הקירות, היו סוקרים אותן סקירה קצרה ומזמינים אחת מהן לרקוד. באולם עצמו השתייה הייתה אסורה. בחוץ אפשר היה לשתות שתייה קלה, מוגזת, אבל אלכוהול אפשר היה לשתות במקום אחר, לפני ה"טנצי".

אנשים החלו לפחד לדבר זה עם זה באורח חפשי. הופיעו סוכני בולשת – על טהרת היהודים. האוקראינים נקמו בנו על תופעה זו כשהסובייטים נסוגו עם כניסת הגרמנים ב-1941 והיא עלתה לכולנו בדם רב. הפחד חדר לכל פינה בחיינו, אותו אדון אכזרי ששלט בכל האזרחים של ברית המועצות. אחר כך בארץ הכרתי עולים משם, שהמשיכו לא לתת אמון באיש בדמוקרטיה שלנו, ובקשו תמיד לדבר בלחש, שמא יש מי שמאזין. הרגלים כאלה קשה לקעקע, גם לאחר שנים רבות.

הנהלות מפעלי הקידוחים השתנו במהירות. מנכ"ל חדש היה מגיע בלבוש מרופט ומתיישב במשרדים המהודרים, עושה שימוש בריהוט העור היקר גם למגורים ושינה. המזכירה הייתה מכבסת לו את שתי כותונותיו ועשן של פפירוסים זולים היה תלוי מעכשיו באוויר החדר. בדיחות היו מהלכות על האדמיניסטרציה החדשה הזו, שהייתה מרוחקת מסגנון החיים הישן כאילו הגיעו מפלנטה אחרת.

לאט-לאט גם המרקם הפוליטי חדר לחיינו. תוך בלבול ותמיהה, יהודים ניסו להתאים עצמם למשטר החדש. אולינסקי, פועל פשוט מהקידוחים נבחר לפתע כנציג הפועלים בבחירות למועצת הרפובליקה בבירה, קייב, והתיישב לו כך לפתע במשרד מהודר עם מזכירה. הסובייטים חיסלו אותו כדרכם, כאשר סרב לעזוב את המשפחה ולהצטרף לכוחות שנסוגו עם בוא הגרמנים. אוקראינים סרבו לקבל את הסדר החדש ואילו הפולנים ישבו בשקט, המומים. בתוך 17 יום התפרקה להם המולדת. העובדים הפולנים הטכניים נוצלו על ידי הסובייטים בשמחה. הם המשיכו להתגורר בבתיהם היפים, התהלכו בפנים חתומות, ילדיהם בקרו במתנס המקומי והתיידדו עם הנוער היהודי, שיחקו שח ונרשמו לקומסומול. המפתח להישרדות היה – לא להתבלט.

אי אפשר לסיים מבלי לתאר את תגובות השמחה של שועי הנפט היהודים, ה"מגנטיים" בעת נסיגת הכוחות הסובייטיים עם כניסת הגרמנים בקרוס הסכם ריבנטרופ-מולוטוב. הם יצאו לרחוב בקריאות צהלה, נזכרו בימים העליזים של התרבות הווינאית-גרמנית, משוכנעים שהתרבות הגרמנית תהיה שונה מזו של ה"ברברים מן המזרח". תוך ימים אחדים נכחו בשנוי באווירה עם חיסולם הממוקד של יהודים על ידי תושבים מקומיים עוד לפני כניסת הגרמנים. ביניהם היו אלי וירצברג, ברונק ויזר ועוד רבים אחרים. מתוך חשש שיחוסלו, הם התחילו ללון מחוץ לבתיהם. איזו תמימות תהומית. הפוגרומים לא כונו בכלל אל אנשים מסוימים. כל הגברים והנערים מעל גיל 13 לערך נלקחו אל המתנס המקומי ומשם להר בוכוב וחוסלו בירה. מי שהתבלט במיוחד בפעילותם הנמרצת היו דווקא הפולנים, ביניהם קורדשביץ' וווז'ני.

לפני שנים פגשתי בארץ את בתו של מהנדס הנפט הידוע בלוח מסכודניצה, שהגיעה לארץ מאמריקה עם בעלה לעניין פרטי. היא ספרה לי שמברק מברלין ובו איסור לפגוע באביה הגיע באיחור. ספרה גם שנציג ה-SS בבוריסלב הציע לה להוציא את גופת אביה מקבר האחים סכודניצה ולהביא אותו לקבורה בבית הקברות היהודי בבוריסלב. כך הבנתי את פשר התמונה שנחרטה בזכרוני, ארגז מתכת מבריק ובו גופתו של המהנדס בלוח מונחת על טנדר פתוח, במסע הלוויה לאורך הפשצ'קי ומאחוריו צועד קצין SS כשהוא תומך בבתו זו של בלוח לבושה שחורים. היא ספרה שאחד הקורדשביצים חוסל אחר כך על ידי הגרמנים כתגמול על רציחתו של אביה על ידם.